

13. Про захист суспільної моралі : Закон України від 20.11.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 14. – Ст. 192.

14. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.

15. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.

16. Про рекламу : Закон України від 03.07.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 39. – Ст. 181.

17. Сіленко А. Інформаційні технології – новий імпульс для пошуку парадигми майбутнього суспільства / А. Сіленко // Політичний менеджмент. – 2007. – № 3. – С. 28-30.

18. Фісенко Т.В. Соціальні Інтернет-мережі як засіб задоволення інформаційних потреб / Т.В. Фісенко // Наукові записки інституту журналістики. – 2010. – Т. 41. – С. 190-194.

19. Цибуліна І.В. Державна політика у сфері забезпечення захисту прав дитини в Україні : дис. канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / І.В. Цибуліна. – Х., 2006. – 224 с.

УДК 342.72/.73

Є. Тептюк,

суддя Черкаського районного суду Черкаської області

СИСТЕМА ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ГРОМАДЯН НА ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Постановка проблеми. Швидкий розвиток інформаційної сфери в Україні та поява ряду нових законів, що регламентують дані правовідносини, призводить до появи нових суперечностей під час забезпечення конституційних прав і свобод людини в інформаційній сфері. 13 січня 2011 року було прийнято Закон України «Про доступ до публічної інформації», в якому принципово по-новому врегульовується питання права на доступ до інформації зібраної суб'єктами владних повноважень у процесі виконання владно-розпорядчих функцій. Як відомо, дієвість будь-якого закону, навіть найпрогресивнішого, можна перевірити лише на практиці. Тим більше, коли ще не всі розуміють, як закон повинен застосовуватися. Це стосується як громадян, так і чиновників. Проте в Україні далеко не завжди дотримується «буква закону», хоча належне виконання закону забезпечується цілою системою гарантій, встановлених державою. Однак, як загальновідомо, коли закон

не дотримується, гарантом та останньою ланкою на шляху пошуку справедливості постає судова влада. Це спонукає до більш детального дослідження законодавства та визначення основних гарантій реалізації конституційного права людини і громадянина на доступ до публічної інформації та встановлення місця судового захисту в цій системі гарантій.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема гарантування прав і свобод людини і громадянина постійно викликає активну увагу дослідників. Їй присвячені дослідження, які відобразилися в теоретичних положеннях та поглядах вітчизняних науковців П. Рабіновича, М. Хавронюка, Н. Оніщенка, О. Зайчука та інших. У межах своїх досліджень учені дають визначення поняттю гарантії реалізації конституційних прав і свобод. Вони вважають, що гарантії реалізації конституційних прав і свобод – це умови і засоби, принципи й норми, що забезпечують охорону та захист зазначених

справ, є запорукою виконання державою й іншими суб'єктами правовідносин тих обов'язків, які покладаються на них із метою реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина [1, с. 246]. Проблема ж систематизації гарантій забезпечення конституційного права на доступ до публічної інформації та визначення місця судового захисту в даній системі вітчизняними науковцями мало досліджувалася.

Метою даної статті є визначення системи гарантій реалізації конституційного права громадян на доступ до публічної інформації та важливості судового захисту в цій системі.

Виклад основного матеріалу. Проблема реалізації та захисту прав людини – одна з найважливіших сфер сучасних наукових досліджень. Починаючи з учень стародавніх мислителів (Платона, Аристотеля, Полібія) і до наших часів філософи, соціологи, політики, правознавці, намагалися досягнути її сутності, окреслити історичні й сучасні параметри, проблеми, необхідні для цілісного її аналізу, практичного забезпечення прав людини і громадянина [2, с. 4].

Із прийняттям у 1996 році Конституції України було закріплено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (стаття 3) [3].

Право на інформацію належить до основних конституційних прав і свобод людини і громадянина. Конституція України закріплює право кожного вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір (стаття 34) [4, с. 72].

Перелік інформаційних прав і свобод особи постійно доповнюється правоможливостями, які відкриваються з розвитком інформаційного законодавства. Із прийняттям 13 січня 2011 року Закону України «Про доступ до публічної інформації» (надалі – Закон) відбулося реформування системи за-

безпечення права на інформацію, було введено таке принципово нове поняття як «публічна інформація» – відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена у процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом [5, с. 446].

У Законі України «Про доступ до публічної інформації» розпорядниками інформації визнаються: 1) суб'єкти владних повноважень – органи державної влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування, органи влади Автономної Республіки Крим, інші суб'єкти, що здійснюють владні управлінські функції відповідно до законодавства та рішення яких є обов'язковими для виконання; 2) юридичні особи, що фінансуються з державного, місцевих бюджетів, бюджету Автономної Республіки Крим, – щодо інформації щодо використання бюджетних коштів; 3) особи, якщо вони виконують делеговані повноваження суб'єктів владних повноважень згідно із законом чи договором, включаючи надання освітніх, оздоровчих, соціальних або інших державних послуг, – щодо інформації, пов'язаної з виконанням їхніх обов'язків; 4) суб'єкти господарювання, які займають домінуюче положення на ринку, або наділені спеціальними чи виключними правами, або є природними монополіями, – щодо інформації щодо умов постачання товарів, послуг та цін на них [5, с. 449].

Окрім зазначених категорій суб'єктів до розпорядників інформації законом також прирівнюються суб'єкти господарювання, які володіють інформацією про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, що сталися або можуть статися і загрожують здоров'ю та безпеці громадян,

іншою інформацією, що становить суспільний інтерес (суспільно необхідною інформацією). Такі суб'єкти господарювання також зобов'язані оприлюднювати та надавати за запитом відповідну інформацію.

Більше того, юридичні особи, що фінансуються з державного, місцевих бюджетів, бюджету Автономної Республіки Крим, особи, якщо вони виконують делеговані повноваження суб'єктів владних повноважень згідно із законом чи договором, включаючи надання освітніх, оздоровчих, соціальних або інших державних послуг, суб'єкти господарювання, які посідають домінуюче положення на ринку, або наділені спеціальними чи виключними правами, або є природними монополіями, а також попередньо згадувані суб'єкти господарювання під час вирішення питань щодо доступу до інформації мають керуватися вказаним Законом, а вимоги цього закону поширюються на них лише в частині оприлюднення та надання відповідної інформації за запитом.

Із вищенаведеного можемо зробити висновок, що право на доступ до публічної інформації є конституційним правом людини і громадянина на інформацію, яка була отримана чи створена у процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень чи інших розпорядників публічної інформації.

Одним з основних засобів захисту прав та свобод людини є гарантії. Вони являють собою систему норм, принципів та вимог, які забезпечують процес дотримання прав та законних інтересів людини [6, с. 11]. Гарантії забезпечують реалізацію конституційного статусу людини.

У вітчизняній юридичній науці немає загальноприйнятого визначення, що є гарантіями прав і свобод людини і громадянина. Одні автори під гарантіями розуміють певні правові засоби [7, с. 30], інші вважають, що гарантії характеризують умови, від яких залежить реальне використання громадянами прав та виконання обов'язків [8, с. 27], треті вважають, що це система взаємоузгоджених

засобів і форм (нормативних, інституціональних і процесуальних), які забезпечують належне визнання, захист і реалізацію певних прав та відповідних їм обов'язків [9, с. 45]. Аналізуючи вищевказані погляди, стверджуємо, що гарантії реалізації конституційних прав людини і громадянина – це нормативно визначені, організаційно оформлені, регламентовані правовими приписами засоби та способи забезпечення реального втілення прав людини і громадянина, що забезпечуються Основним Законом держави.

Гарантії складають систему взаємоузгоджених факторів, що забезпечують дієву реалізацію прав і свобод людини і громадянина. Велика кількість факторів, що забезпечують права та свободи, визначають різноманітність їх гарантій. У науковій літературі найбільш поширеною є класифікація гарантій за практичним спрямуванням на загальні та спеціальні.

Загальні гарантії визначаються рівнем розвитку основних сфер суспільного й державного життя та спрямовані на забезпечення реалізації прав і свобод людини. Вони, у свою чергу, класифікуються за сферами суспільних відносин на політичні, економічні, соціально-культурні, організаційні.

Загальні гарантії мають важливий вплив на реалізацію конституційних прав і свобод людини і громадянина, оскільки визначають готовність суспільства й держави реалізувати зазначені права і свободи. Будь-який, навіть найдосконаліший, юридичний механізм реалізації конституційних прав і свобод є безсилим за умови низького рівня політичного та соціально-економічного розвитку суспільства і держави, відсутності традицій правової культури.

Спеціальні гарантії являють собою систему юридичних засобів, що сприяють процесу реалізації, захисту, поновлення прав і свобод суб'єктів права, тому їх ще називають юридичними гарантіями. Вони представлені нормативно-правовими та організаційно-правовими механізмами реалізації цих прав і свобод та знаходять своє об'єктивне відображення в системі

чинного законодавства України у сфері прав і свобод людини і громадянина, а саме – в Конституції України, законах України та підзаконних нормативно-правових актах. Тобто вони мають конституційну та законодавчу форму закріплення.

У Конституції України закріплені такі основні юридичні гарантії:

– оскарження в суді рішення органів державної влади та посадових осіб (стаття 55);

– право на правову допомогу (стаття 59);

– право на відшкодування шкоди, завданої незаконним рішенням осіб чи органів, що діють від імені держави (стаття 56);

– можливість отримувати інформацію про зміст прав та обов'язків (статті 34, 50);

– принцип презумпції невинуватості людини (стаття 62);

– можливість обмеження конституційних прав та свобод у конкретно визначених випадках (стаття 64) [3].

Відповідно до статті 3 Закону України «Про доступ до публічної інформації», право на доступ до публічної інформації гарантується наступним:

1) обов'язком розпорядників інформації надавати та оприлюднювати інформацію, крім випадків, передбачених законом;

2) визначенням розпорядником інформації спеціальних структурних підрозділів або посадових осіб, які організують у встановленому порядку доступ до публічної інформації, якою він володіє;

3) максимальним спрощенням процедури подання запиту та отримання інформації;

4) доступом до засідань колегіальних суб'єктів владних повноважень, крім випадків, передбачених законодавством;

5) здійсненням парламентського, громадського та державного контролю за дотриманням прав на доступ до публічної інформації;

6) юридичною відповідальністю за порушення законодавства про доступ до публічної інформації.

Аналізуючи викладене вище, з'ясуємо, що право на доступ до публічної інформації забезпечується цілою системою гарантій, які конституційно та законодавчо закріплені. Разом із тим, на нашу думку, у практиці діяльного забезпечення права людини і громадянина на доступ до публічної інформації існують не вирішені проблеми. Це, насамперед, стосується того, що органи державної влади, які є розпорядниками публічної інформації, зобов'язані забезпечити доступ до публічної інформації, водночас є й гарантом доступу до даної інформації. Із вищевказаного слідує, що існує певна проблема, яка на практиці призводить до порушення виконання Закону України «Про доступ до публічної інформації». Це ми спостерігаємо як у діяльності центральних органів виконавчої влади, так і в діяльності органів місцевого самоврядування. Наприклад, органи влади почали ухвалювати так звані «переліки інформації, що не є публічною», і керівник органу влади, який відповідно до вимог закону повинен гарантувати доступ до публічної інформації, може на власний розсуд внести будь-яку інформацію до такого переліку й обмежити доступ до неї. Продовжується практика видання органами державної влади рішень із грифом «ДСК». Хоча основною ідеєю Закону України «Про доступ до публічної інформації» було подолання надмірної таємності держави. Суспільству, як і раніше, не повідомляються навіть назви таких актів.

Що ж робити в ситуації, що склалася? На нашу думку, подолати практику порушення права на доступ до публічної інформації можна лише через оскарження незаконних актів та дій розпорядників публічної інформації в суді. Законодавець у Конституції України вказав, що права і свободи людини і громадянина визначають суть, зміст законів, діяльність законодавчої, виконавчої та судової влади, місцевого самоврядування, водночас встановивши спосіб забезпечення цих прав – правосуддя. Стаття 23 Закону України «Про доступ до публічної інформації» визначає, що рішення, дії чи бездіяльність

розпорядників інформації можуть бути оскаржені до керівника розпорядника, вищого органу або суду. Аналізуючи положення Конституції України та Закону України «Про доступ до публічної інформації», наголошуємо, що особлива увага в системі гарантій конституційних прав і свобод людини і громадянина приділяється судовому захисту.

Правосуддя передбачає діяльність суду, яка здійснюється в передбаченому процесуальним законом порядку і полягає в розгляді та вирішенні конфліктів, пов'язаних із дійсним або передбаченим порушенням норм цивільного, кримінального, адміністративного та інших галузей права [10, с. 305]. У Конституції України зазначено, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, які виникають у державі (стаття 124) [3].

Отже, можемо зробити висновок, що право доступу до публічної інформації є одним із фундаментальних прав людини та має передумовою свого існування державу, яка його гарантує і захищає. Дане право виконує важливі функції в життєдіяльності людини. До того ж із посиленням у нашому суспільстві демократичних норм та інститутів, роль цього права й міра його впливу на реалізацію інших прав буде зростати. Незаконне і безпідставне обмеження таких прав зумовлює послаблення механізму забезпечення свободи особистості в цілому. Розширення і посилення його надійності в реалізації сприятиме закріпленню юридичного положення громадянина, підвищуватиме впевненість людини у власних силах, забезпечуватиме найбільш повне задоволення його інтересів, у чому, власне кажучи, й полягає головна цінність прав і свобод. Однак для реалізації конституційного права на доступ до публічної інформації потрібні відповідні державні механізми їх захисту, до яких, у першу чергу, належить судовий захист. Він, на нашу думку, є основною гарантією конституційного права людини і громадянина на доступ до публічної інформації, посідає окреме місце в системі гарантій реалізації конституційних прав людини і громадянина, є демократичним,

справедливим, об'єктивним засобом, що покликаний захищати та поновлювати порушені права. Як би ми не нарікали на нашу судову систему, шукати правди пересічному громадянину залишається, так чи інакше, лише в суді. Тому дослідження визначення місця судового захисту в системі гарантій права на доступ до публічної інформації є дуже важливим, так як це своєрідне «вторинне законодавство», де визначається, як має застосовуватися закон у тій чи іншій ситуації.

Ключові слова: право на інформацію, доступ до публічної інформації, конституційні гарантії права доступу до інформації, судовий захист.

У статті розглядаються ключові гарантії конституційного права громадян на доступ до публічної інформації. Особливу увагу приділено судовому захисту як одній з основних гарантій конституційного права громадян на доступ до публічної інформації.

В статье рассматриваются ключевые гарантии конституционного права граждан на доступ к публичной информации. Особое внимание уделено судебной защите как одной из основных гарантий конституционного права граждан на доступ к публичной информации.

The article discusses key constitutional guarantees of citizens' rights of access to public information. Particular attention is paid to judicial protection as one of the basic guarantees of citizens' constitutional right of access to public information.

Література

1. Рабінович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина : навч. посібник. – К. : Атіка, 2004. – 464 с.
2. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні : монографія / кол. авторів ; за ред. Н.М. Оніщенко, О.В. Зайчука. – К. : Видавництво «Юридична думка», 2007. – 424 с.
3. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Конституційні права, свободи і обов'язки людини і громадянина / за ред. акад.

НАН України Ю.С. Шемшученка. – К. : Видавництво «Юридична думка», 2008. – 252 с.

5. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI // Офіційний вісник України. – 2011. – № 10. – Ст. 446-448.

6. Пацук Т. Концепція юридичних засобів до загальнотеоретичної характеристики // Юридична Україна. – 2004. – № 8. – С. 10-12.

7. Мицкевич А.В. О гарантиях прав и свобод граждан в общественном социали-

стическом государстве // Советское государство и право. – 1963. – № 8. – С. 30-31.

8. Руднянский Ф.М. Демократия и личность. Государственно-правовой очерк. – Л. : Слово, 1985. – 312 с.

9. Недбайло П.Е. Система юридических гарантий // Правоведение. – 1971. – № 3. – С. 44-46.

10. Общая теория прав человека / под ред. Е.А. Лукашевой. – М. : Норма, 1996. – 572 с.

